

PAPER DETAILS

TITLE: FARKLI MEDENİYETLERİN VE KÜLTÜRLERİN BİR ARADA YASAMASINA ÖRNEK
OLARAK ANTAKYA

AUTHORS: Gürhan BAHADIR

PAGES: 397-422

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70328>

FARKLI MEDENİYETLERİN VE KÜLTÜRLERİN BİR ARADA YAŞAMASINA ÖRNEK OLARAK ANTAKYA*

ANTIOCH AS A SAMPLE OF MINGLING WITH CIVILIZATIONS AND INTERACTIONS OF DIFFERENT CULTURES

Yrd.Doç.Dr.Gürhan BAHADIR

M.K.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

gbahadir@mku.edu.tr

Öz

Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından Selevkos I. Nikator, M.Ö. 300 yılında Selevkos Krallığı'nın başkenti olarak Antakya'yı kurdu. Böylece M.Ö. 300 yılında Selevkos Krallığı'nın başkenti olan Antakya, Antik Yunan kültürü ile Doğu kültürünün keşiştiği merkez konumuna geldi ve Doğu'da önemli bir Helenistik merkez olarak Antikçağ'da dünyanın en önemli medeniyet merkezlerinden biri oldu. M.Ö.64 yılında Roma'nın meşhur komutanlarından Pompei'nin Antakya'yı alarak Selevkos Krallığı'nı yıkmasıyla yıllarca Helenistik kültürün merkezi olan Antakya'da Latin kültürü de temsil edilmeye başlandı. Kudüs'te Hz. İsa'nın havarilerine yapılan baskıdan dolayı Havarî Barnabas, Pavlos ve Petrus, Roma İmparatorluğunun dört büyük şehriden biri olan Antakya'ya geldi. Böylece havarilerin Antakya'da putperestliği bırakarak Hz. İsa'nın öğretilerini kabul eden büyük bir topluluk oluştu. Bu topluluğa Antakya'da ilk kez "Hristiyan" adı verildi. Hristiyan dini M.S. 35-40 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun doğusunda en büyük şehirlerden biri olan Antakya'dan Roma dünyasına yayıldı. Böylece Grek-Roma devlet anlayışı ile Hristiyan inancının birleşmesiyle Antakya'da oluşan bu kültürel yapı kültür ve medeniyetleri yüzyıllarca etkiledi. Bu kültürel yapı Antakya'nın M.S. 636 yılında İslâm hâkimiyetine girmesine kadar şehir hayatında önemli bir etkiye sahip oldu. Antakya'nın İslâm hâkimiyetine girmesi ile dokuz asırdan bu yana devam eden ve Roma İmparatorluğu Dönemi'nde "Doğunun Kraliçesi" olarak anılan, imparatorluğun doğu sınırında önemli bir askeri üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya tarihinde bir dönem kapandı. Bunun yanında asırlar boyu Grek-Roma kültürü ve Hristiyanlık ile yoğrulmuş olan mahalli özelliklerin, Türk-İslâm Medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü Türk- İslâm kenti karakterinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem açıldı.

Anahtar sözcükler: Antakya, Medeniyetlerin merkezi.

Abstract

Antioch was founded in 300 B.C.as a capital city of Seleucid Kingdom by Seleucus Nicator I., who was the commander of Alexander the Great. Therefore, the city, being a capital city of Seleucid Kingdom, achieved the condition of civilizations with ancient Greek culture and the Eastern culture. Thus, Antioch was the centre of Hellenistic culture in the Eastern part of world. This city was invaded by one of the most important commanders of Roman Empire in 64 B.C. When Roman reign commenced in Antioch, the status of being an autonomous city was given to the city in Roman Empire. In Antioch history, one of the most eminent events during the reign of Emperor Caligula, disciple of the Jesus Christ saints, Barnabas, Pavlos and Petrus settled in the city to disseminate the Christianity. As a result of the missionary services performed by these saints, they could congregate a mass which was called for the first time as Christians in Antioch 35-40 A.D. From Antioch, Christianity spread throughout the Roman World. This formation had an important effect on the city life by the time Antioch was ruled by Muslims 636 A.D. In the era of Roman reing known as Queen of the East, Antioch started to be ruled by Muslims: a period ended in Antioch history in which it had been going on for nine centuries. Also a new and long period which makes today's Turkish-Islam city character was formed, as a result of combining of local properties with Turkish-Islam civilization, which was mingled with Greek-Roman culture and Christianity for centuries, commenced.

Key Words: Antioch, The centre of Civizilations

* Bu makale, 2009 yılında Antakya'da yapılan Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Medeniyetin asıl amacı adaleti ve barışı sağlama, insanlığın onur ve erdemliliğine katkı sağlama misyonudur. Aynı zamanda Medeniyet paradigması insan, toplum, iktidar, üretim ve paylaşım değerlerinin evrensel ölçekte barış, adalet ve özgürlük ilkeleri ile düzenlenmesini öngörür. Güncelliğini koruyan medeniyetler arası çatışma ve diyalog teorileri daha çok maddi medeniyet ve onun sonuçları temellidir. Biz günümüze kadar uzanan bu çatışmanın kökenlerinin Ortaçağ'a ve hatta öncesine uzanan bir dünya, hayat algılaması üzerine kurulu farklılıklardan, bu farklılıkların da dinî değer ve inançlardan kaynaklandığını düşünüyoruz. Bu yüzden de, teorinin özünde var olan insan, toplum, din, üretim v.b. konularına bakış açısının her iki medeniyet içindeki (Batı ve Doğu) yerini tarihsel kökenlerine inerek araştırmaya çalışacağız. Bunu farklı kültürlerin ve medeniyetlerin yüzyıllarca bir arada yaşadığı Antakya'yı örnek alarak incelemekle yapacağız. 2300 yıllık tarihe sahip olan Antakya, birçok medeniyete merkez olmasıyla dünya tarihine yön veren önemli şehirlerden biridir. Anadolu, pek çok medeniyetin doğduğu, geliştiği ve bugünkü Batı kültürünün çekirdeğini oluşturmuş bir bölgedir. Günümüzdeki Batı ve Doğu kültürünün şekillenmesinde merkezlik yapmış birçok şehir Anadolu'da bulunmaktadır. Bu şehirlerin en önemlilerinden biri Antakya'dır. M.S. 35-40 yılları arasında Hz.İsa'nın üç havarisi Pavlos, Barnabas ve Aziz Petrus, Antakya'ya gelerek günümüzdeki Hristiyanlığa ilk kez burada şekil verdiler. Hristiyanlığın Antakya'da oluşmasından altı yüzyıl sonra İslâmiyetin Anadolu'ya girdiği ilk kapı yine Antakya'dır. Ayrıca Antikçağ ve Ortaçağ dönemlerinde Kudüs, İskenderiye, İstanbul ve Roma gibi dünya tarihine yön veren sayılı medeniyet merkezlerinden biri olması sebebiyle Antakya, tarihi bir kent ve medeniyetler merkezi olma özelliğini günümüze kadar getirdi.

Doğu'da Helenistik Medeniyetin Merkezi Olarak Antakya'nın Kuruluşu

M.Ö. 323 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender'in ölümünden sonra Helenistik Medeniyetin temsilcileri olarak generallerinden Antigonos ve Selevkos I. Nikator kaldı. Büyük İskenderin iki generali M.Ö. 301 yılının Ağustos ayında İpsus'ta savaştılar ve bu savaşta Selevkos I. Nikator galip gelerek Helenistik Medeniyetin tek temsilcisi konumuna geldi. Selevkos I. Nikator, M.Ö. 300 yılında Antakya şehrini kurarak Antakya'yı Selevkos Krallığı'nın başkenti yaptı.¹

¹ George Haddad, *Aspect of Social life in Antioch in Hellenistic-Roman Period* , Chicago,1949 s. 2'de Antakya'nın kuruluşu hususunda verilen bilgi. Libanius'un "Antioch"un kuruluşuyla ilgili naklettiği efsaneye göre; Selevkos I. Nikator, Antigonia'da Zeus adına kurban kestiği sırada büyük bir kartal gelmiş ve et parçasını

Selevkos Krallığı'nın başkenti olan Antakya, kısa zamanda gelişti ve Doğu Medeniyeti ile Antik Yunan Medeniyetinin kesiştiği bir merkez oldu. Bu tarihlerde Selevkos Krallığının başkenti ve aynı zamanda Helenistik Medeniyetin merkezi olan Antakya'da Antakya Akademisi eğitim faaliyetine başladı. Selevkoslar döneminde Antikçağ'da Antakya'daki eğitim Grek modeline dayanıyordu. Bu eğitimde amaç, matematik ve pozitif bilimleri öğretmektir.²

Roma'nın meşhur komutanlarından Pompei, M.Ö. 64 yılında Selevkos Krallığı'nın başkenti Antakya'yı alarak Selevkos Krallığını yıktı. Antakya, bu tarihten sonra Roma İmparatorluğu'na bağlı Suriye eyaletinin başkenti konumuna geldi. Böylece Antakya'da Helenistik Medeniyet ile Latin Medeniyeti bir araya gelmiş oldu. Roma İmparatorluğu, Selevkos Krallığını toprağına katmasıyla Helenistik Medeniyetten etkilendi ve özellikle eğitim alanında büyük bir değişim yaşadı. Grek eğitim sisteminden etkilenmeden önce Roma'nın eğitimden beklentisi atalarına, ailesine, devletine bağlı ve saygılı vatandaşlar yetiştirmektir. Belki de bir yöntemi olmayan, sadece ahlaki ve fiziki birtakım bilgilerin öğretildiği Roma eğitim sistemi, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan gelişmekte olan Roma'nın gereksinimlerini karşılayacak yeterlikte değildi. Bu sebepten Antakya'da uygulanmaya başlayan Grek-Roma eğitim anlayışı buradan Roma dünyasına yayıldı.³

Antakya'nın yakınındaki Defne (Harbiye) meşhur efsanelerin ve kültlerin merkezini oluşturmaktadır. Libanius'un yazdığına göre Selevkoslar döneminde Antioch'un Zeus'a adandığı gibi Defne de Apollo'ya adanmıştı. Selevkos döneminde Defne'de hem Apollo hem de Zeus'un tepesi bulunmaktaydı. Antioch'un yakınında bulunan Defne'de tanrılara kurbanlar adanır ve festivaller düzenlenirdi. III. Antiochus'un M.Ö.189 yılındaki yazıtında Defne'nin Apollo ve Artemis'e adandığı görülmektedir. Antakya, Selevkoslar döneminde Anadolu'daki diğer Antakyalardan Defne'nin yakınında bulunan Antakya olarak ayrılırdı.⁴

alarak 8 km. öteye bırakmıştır. Selevkos I. Nikator bunu tanrılardan gelen bir işaret sayarak Antigonias'nın 8 km. uzağına yeni başkent "Antioch" u kurmaya karar vermiş ve bu şehri tanrı Zeus onuruna adanmıştır. Birçok şehrin kurulmasıyla ilgili değişik efsaneler vardır. Bu efsaneler şehrin saygınlığını arttıracığından insanlar tarafından bunlara inanılmış ve günümüze kadar getirilmiştir. Libanius'un Antioch şehrinin kuruluşuyla ilgili verdiği bu bilgi de bu şekilde değerlendirilebilir. M.Ö. 300 yılının Mayıs ayında Selevkos I. Nikator, Antigonias şehrinin yıkarak kentin kalıntılarıyla Antigonias'nın 8 km. uzağına Antioch'u (bugünkü Antakya'yı) kurmaya başladı. Şehrin yapımı Selevkos I. Nikator döneminde bitirilememiştir. Antioch'un kuruluş yıllarında Selevkos Krallığı'nın yönetim merkezi Seleucia Pierra idi. Selevkos I. Nikator, Antioch'un yerini belirlemiş ve yapımına başlamıştır.

² Glanville Downey, **A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arap Conquest**, Princeton Univ. Press, New Jersey, Princeton, 1961, s. 375.

³ Albert Harrent, **Antakya Akademisi** (Çev. Vedii İlmen) Yaba Yay. İstanbul, 2003, s.21.

⁴ Downey, s. 86.

Hristiyanlık Öncesi Antakya'nın Dinî ve Sosyal Yapısı

Antakya'da Hristiyanlıktan önce iki inanış şekli vardı. Hâkim inanış Paganizm iken diğeri Yahudilik idi.⁵ Antakya'nın kurucusu olan Selevkos I. Nikator Antakya'yı Zeus'a adadı ve şehirde Grek tanrıları için birçok tapınak yaptırdı. Aynı zamanda bu dönemde devletleri ve şehirleri koruyan tanrıçalar ortaya çıkarıldı. Antakya'daki şehir tanrıçası "Antakya Tyche" (Romalılarda "Fortuna") adlı bir tanrıçaydı ve şehir halkı bu tanrıçaya büyük bir saygı gösterirdi. Diğer taraftan Selevkos devrinin olayları ve ortaya çıkan başarılı insanların içinde bir tanrısal cevher bulunduğu inancı doğmuştu. İşte bu sebepten Grekler kendilerine iyilikte bulunmuş olan kral ve komutanları tanrı mertebesine çıkardılar. Bu inanış Selevkoslar ve Hellenizm krallıklarında hükümdar kültürünün oluşmasını sağladı. Bu hükümdar kültürü bütün teb'alar, yani gerek Doğulular, gerek Grekler için mecburi ve resmî mahiyette bir kültür olup mutlak monarşinin başlıca nişanelerinden birisiydi.⁶ Antakya'nın Pagan yapısı o dönemin diğer şehirlerinin Pagan yapısından farklıydı. Çünkü Antakya'da Hellenistik kültürle, Suriye kültürleri bir arada bulunmaktaydı. Antakya'nın bu Pagan yapısının oluşmasında Antakya'nın toplum yapısı etkili oldu. Selevkos I. Nikator Antakya'yı ilk kurduğunda şehirde Grek tacirler aracılığıyla buraya gelmiş Grekler ve Makedonyalılar bulunmaktaydı.⁷ Selevkosların burayı almasıyla eski yönetim merkezleri olan Dicle'den çok miktarda insan getirerek Antakya'ya yerleştirdi. Bu sebepten dolayı Antakya'da hem Hellenistik kültürler hem de Suriye kültürleri bir arada bulunmaktaydı. Böylece Antakya, Batı ve Doğu kültürlerinin birleştiği önemli bir dinî ve kültür merkezi konumuna geldi.⁸

Antakya'nın yakınında defne ağaçlarıyla çevrili serin ve güzel sayfiye yeri olan Defne (bugünkü Antakya'nın kazası Harbiye), Pagan Kültürlerinin merkezi konumundaydı. Defne'de Julius Sezar tarafından yaptırılan Roma Tyche'si ve Apollo'ya adanmış bir tepe bulunmaktaydı. Defne'de bulunan diğer kültürler Hadrian'ın Suriye valisi olduğu zaman yaptırdığı Zeus Soter tepesi ve Trajan'ın yaptırdığı Artemis tepeleridir.

M.S. 181 yılında Antakya'da yapılmaya başlanan Olimpiyat oyunları Olimpian Zeus onuruna düzenlenirdi.⁹ Selevkos I. Nikator döneminde Zeus, Apollo ve şehrin tyche'si Antakya'nın Paganist yapısını oluşturan önemli tanrılardı.¹⁰

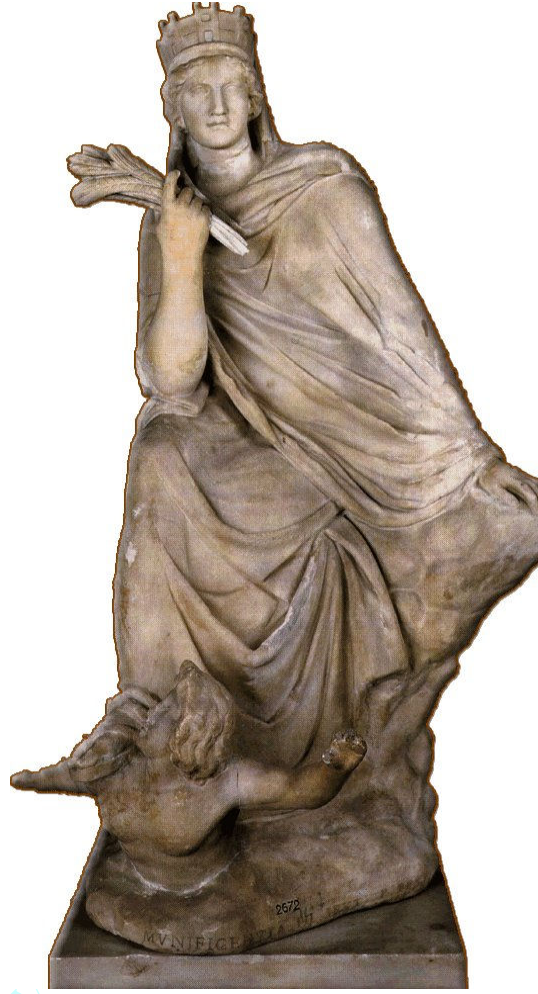
⁵ Downey, s. 572.

⁶ Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, T.T.K. Yay., 1994, Ankara, s.476

⁷ Downey, s. 272.

⁸ H.J. W. Drijvers, **Cult and Beliefs at Edessa**, 1980, Leiden, s.67.

⁹ D.S.Wallace-Hadrill, **Christian Antioch: A study of Early Christian Thought in the East**, Cambridge Univ. Pres, 1982, 16.

Şekil 1: Antakya Tychesi heykelciği

(Samandağ'da Mağarcık Köyü civarında bulunan mermerden yapılmış bir heykeldir. Hatay Müzesi Env. No. 8498 ve Vatikan müzesi, Candelabri Galerisi, IV, 49. Env. No. 2672).

Kentin talihinin koruyucusu, bolluk ve refahın simgesi olan bu ilahe (Roma çağında Fortuna ismi ile anılır.) Silpius'u temsil eden bir kaya üzerine oturmuş, sol eli ile bu dağa dayanmaktadır. Sağ elinde tuttuğu buğday başağı, kentin zirai zenginliğini, başındaki taç şehir surlarını ve tepedeki kaleyi simgelemektedir. Sağ ayağını bastığı nehir tanrısı şeklindeki çocuk figürü Orontes'i simgelemektedir. Kralın koruyucusu olduğuna da inanılan Antakya ilahesinin birçok mermer ve bronz kopyaları yapılmış, Antakya darphanesinde basılan paralarda sembol olarak kullanılmıştır.

¹⁰ Drijvers, s.67.

Havarilerin Antakya'ya Gelmesi ve Antakya Kilisesi'nin Kuruluşu

Selevkos Krallarından XIII. Antiochus, M.Ö. 64 yılında Selevkos Krallığının başkenti Antakya'da Selevkos Krallığını yönetmekteyken Roma'nın meşhur komutanlarından Pompei XIII. Antiochus'u yenerek Antakya'yı işgal etti. Bu olay ile Antakya tarihinde yeni bir dönem başlamış oluyordu. İmparator Pompei, Antakya'da ilk olarak bronz para bastırdı ve bu paralarda Antakya "Metropolis" olarak gösterildi. Böylece M.Ö. 64 yılında Antakya'da resmen Roma İmparatorluğu dönemi başlamış oldu.¹¹ Antakya, Selevkos Krallığı'nın başkenti olduğundan dolayı bu şehirde meclis binası, senato ve belediye meclisi bulunmaktaydı. İmparator Pompei, Antakya'nın bu konumundan dolayı Antakya'da eski yönetim şeklini devam ettirerek buraya yeni bir meclis binası inşa ettirdi. Pompei, M.Ö.62 yılında İtalya'ya geri döndü. Bu tarihten sonra Antakya, Roma'ya bağlı özerk yönetim şekliyle Pompei'nin atadığı vali tarafından yönetilmeye başlandı. Antakya, Pompei'nin Roma'ya geri dönmesinden Sezar dönemine kadar dört vali tarafından yönetildi. Birinci vali, L. Marcus Philippus M.Ö.62-57 yılları arasında ikinci vali, Gabinius M.Ö.57-54 yıllarında ve üçüncü vali, Crassus M.Ö.54-51 yılları arasında Antakya'da görevde bulundular. Crassus'un valiliği sırasında Antakya, Persler tarafından saldırıya uğradı. 7 Ekim M.Ö. 51 tarihinde bu saldırı geri püskürtüldü.¹² Augustus, M.Ö. 31 yılında Roma İmparatoru oldu. Augustus (M.Ö.31–M.S.14) yıllarına rastlayan dönemde, Antakya Roma İmparatorluğu tarafından atanan valiler tarafından yönetilmeye devam etti.¹³

Tiberius, İmparator Augustus'dan sonra 23 yıl boyunca Roma İmparatorluğu'nu yönetti. İmparator Gaius (Caligula) (M.S.37-41) kısa imparatorluk döneminde en önemli olaylardan biri Hristiyan misyonerlerin (Havarilerin) Antakya'ya gelmesi ve Hristiyanlığı buradan imparatorluğa yaymaları hadisesidir. Antikçağ'da Antakya, Roma İmparatorluğuyla ticaret bağlantısı olan dinî, kültürel ve ticari bir merkezdi. Antakya şehrinin bu yapısı dinlerin ve kültürlerin buradan diğer şehirlere kolaylıkla yayılmasını sağladı. Hristiyanlığın, putperest Roma dünyasında kolayca yayılmasında Antakya'nın bu yapısı etkili oldu.¹⁴ Antakya'da Hristiyanlığın doğuşu Tiberius'un hükümdarlığının son yılları ile Caligula'nın hükümdarlığının ilk yıllarına rastlar. Yahudiler, Hz. İsa'dan sonra Kudüs'de Hz. İsa'ya inanan Yahudilere zulüm ve baskı yapmaya başladılar. Hz.İsa'ya inanan Yahudiler, bu baskılardan dolayı Kudüs'ten ayrılarak Kıbrıs, Antakya gibi şehirlere göç ettiler. Antakya,

¹¹ Downey, s. 148.

¹² Virginia Corvin, *St. Ignatius and Christianity in Antioch*, Yale Univ. Press, 1960, s.42.

¹³ Downey s. 200.

¹⁴ Downey s.190-193.

Roma imparatorluğuna bağlı ve bölgenin en büyük şehri olması yönüyle Hz.İsa'ya inanan Yahudiler için uygun propaganda merkezi konumundaydı. Barnabas'ın M.S.38 yıllarında Kudüs cemaati tarafından Antakya'ya gönderildiği bilinmektedir.¹⁵ Durumun müsait olduğunu gören Barnabas, daha önce Kudüs'teki baskılardan dolayı Tarsus'a giden Pavlos'u, Tarsus'tan alarak Antakya'ya geldi ve birlikte burada Hz.İsa'nın öğretisini yaymaya başladılar. Pavlos ve Barnabas, yaptıkları 1. 2. ve 3. haber gezilerinde Antakya'yı merkez olarak kullandılar. Barnabas ve Pavlos ilk haber gezisinde Antakya'dan yola çıkarak Selefke, Kıbrıs ve Anadolu'daki diğer kentleri gezip Hristiyanlığı yaydılar. Haber gezisinden dönüşte tekrar Antakya'ya gelerek kilise topluluğunu bir araya getirdiler ve yaptıkları işleri anlattılar. Ayrıca Pavlos ile Barnabas, bir süre daha Antakya'da kalarak Hristiyanlığı öğretmeye ve yaymaya devam ettiler.

Barnabas ve Pavlos'un gayretleri sayesinde bir yıl gibi kısa bir sürede Antakya'da putperestliği bırakarak Hz. İsa'nın öğretisini kabul eden büyük bir topluluk oluştu. Antakya'daki Yahudilerden dinî görüşleriyle ayrılan bu topluluğa ilk kez Antakya'da "Hristiyan" adı verildi. Antakya'daki bu Hristiyan topluluğun dinî yaşantısı ve görüşleri Pagan Roma Dünyası'nı etkileyerek buradan Hristiyanlık, Roma Dünyası'na yayılmıştır.¹⁶ Hristiyanlık inancının doğuşu ve gelişmesinde Antakya'nın özel bir yeri vardır. Hristiyanlığın Kudüs dışına taşıp bugünkü çehresine bürünmesinde Antakya, dinamik bir rol oynadı. Havarilerin, Hristiyanlığı yaydığı 3 temel Hristiyanlık merkezinden (Antakya, Roma, İskenderiye) belki de en önemlisi Antakya idi. Antakya, Antikçağ'da Doğunun en önemli dinî, kültürel, ticari merkeziydi ve Roma İmparatorluğuyla ticari bağlantısı olması Hristiyanlığın, Antakya'dan Roma dünyasına kolaylıkla yayılmasını sağladı.

Hristiyanlığın, Putperest Roma dünyasına kolayca yayılmasında Antakya'nın bu yapısı etkili olmuştu.¹⁷ Pavlos'un Yahudi asıllı Hristiyanlığı, evrensel bir din haline getiren görüşleri Antakya'da filizlenmiş ve ilk taraftarlarını da burada bulmuştu. Kudüs'te bulunan Yahudi Kilisesi sadece Yahudi asıllı müminleri bünyesinde barındırırken, Antakya Kilisesi, her ırktan insanı bağrında toplayan bir kilise görünümündeydi.¹⁸ Antakya'da yeni oluşan bu Hristiyan topluluk ile Yahudi Hristiyanlar arasında (eski davranışlarını devam ettirmeleri açısından) anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu anlaşmazlıkları çözmek için Peter (Aziz Petrus) Antakya'ya geldi. Pavlos, Antakya'da daha çok putperestler üzerinde misyon faaliyetlerini

¹⁵ Downey s.275.

¹⁶ K. Bilh Meyer- H. Tuchle, **I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık**, (Çev. A. Güral), İstanbul, 1972, s. 19.

¹⁷ Downey. s.275.

¹⁸ Francis Crowford Burkitt, **Early Eastern Christianity: St.Margaret's lectures on the Syriac-Speaking Church**, London, John Murray, 1904, s.10.

yoğunlaştırdı. Yeni Hristiyan olan putperestlerin eski alışkanlıklarını devam ettirmeleri ve Pavlos'un bu konuda gerekli gayreti göstermemesi Antakya'daki Yahudi Hristiyanların tepkisine sebep oldu. Kudüs cemaati, Pavlos'u Kudüs'e çağırdı ve bu konudaki görüşünü sordu. Kudüs cemaatini yöneten Yakup, Pavlos'a Antakya'da yeni Hristiyan olan putperestlere nasıl davranacağı ile ilgili bir kararname vererek Antakya'ya gönderdi. Pavlos, bu kararnameyi uygulamayarak M.S.35-36 yıllarında Kudüs cemaatiyle bağlarını kopardı.

Eusebius¹⁹, Antakya kürsüsünün ilk Patriği olarak Petrus'u, onun ölümünden sonra II. Patrik olarak Efudyos'u ve onun ölümünden sonra da III. Patrik olarak İgnatius Nurani'yi kaydeder.²⁰ Eusebius, ayrıca Efudyos'un imparator Cladius'un beşinci yılında M.S.45/6 yıllarında Antakya'da Hristiyanların lideri olduğunu belirtmiştir. Jerome'nin verdiği tarih ise M.S.44 yılıdır. Malalas ise: Efudyos'un Antakya'da M.S.41 yılında dinî lider olduğunu söyler. Antakya kilisesinin kurucusu ve ilk patriği olarak bilinen Peter (Aziz Petrus) aynı zamanda Roma Kilisesi'nin de kurucusu olarak bilinmektedir. Bu bilgilerin doğruluğu ile ilgili bir kanıt yoktur. Yalnız Aziz Petrus'un daha önceleri Antakya'yı ziyaret etmiş daha sonra Roma'ya gitmiş olması üzerinde durulmaktadır. O dönemde dört büyük kilise vardı (Roma, Kudüs, İskenderiye, Antakya). Burada bu kiliselerin kendilerine meşruluk kazandırma çalışmaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Aziz Petrus (Havari) tarafından kilisenin kurulması, o kiliseye prestij ve meşruluk sağlayacaktır.²¹

Efudyos, Antakya'da 29 yıl boyunca Hristiyanların dinî lideri olarak kalmıştır. Buradan da Efudyos'un Antakya'da M.S.72, 73, 75 yıllarına kadar Hristiyanlara önderlik ettiği sonucunu çıkarıyoruz. Bu tarihten sonra Antakya'da Hristiyan cemaatin bütün idaresini İgnatius Nurani eline alır. Antakya kilisesinin bağımsız bir episkoposluk çehresine bürünmesi bu döneme rastlar. Kudüs'te Hz. İsa'ya inanan Yahudi topluluğunun ilk sürgünü ve zulmü M.S. 62 yılında başlamıştır. M.S. 62 yılında Kudüs'te Hz. İsa'ya inanan Yahudi topluluğunun başında Hz. İsa'nın Havarilerinden Yakup bulunmaktaydı. Yakup, bu zulümde Kudüs'te şehit edildi.²² İmparator Vespasian, Yahudi isyanını bastırmak için Jerusalem (Kudüs)'e doğru hareket hazırlıklarına başladı. Yahudiler, bu olay üzerine Roma'daki diğer imparator adaylarından Vitellus'u kışkırttılar. Vespasian, oğlu Titus'u Roma'ya gönderdi. Titus, M.S.

¹⁹ Eusebius hususunda bkz. George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), T.T.K. Yay, Ankara, 1981, s.22'de Bizans tarih yazıcılığı kaisareia piskoposu **Eusebius** ile başlar. Eusebius, Bizans Kronografi'nin ilk temsilcilerinden olup yazdığı büyük kilise târihi (On cilt kitapta 324'e kadar) ile tamamıyla yeni bir yol açmıştır.

²⁰ Eusebius , **The History of the Church from Christ to Constantine**, (translated by G.A. Williamson), London, Penguin books Ltd., 1965 s. 40

²¹ Downey, s. 282.

²² Downey s. 285-286.

69 yılında Vitellus'u yenerek Roma'ya girdi. Daha sonra Roma'dan Kudüs'e doğru hareket etti. Titus, M.S.70 yılında Kudüs'ü işgal ederek buradaki Yahudilerin çoğunu öldürdü. Bu olaydan sonra Antakya halkı Yahudileri şehirden kovacaklarını söyleyerek Titus'u Antakya şehrine davet ettiler. Bu davet üzerine Titus kısa bir süre için Antakya şehrine geldi.²³ M.S. 75 yılında Efudyos'un katlinden sonra İgnatus Nurani, Antakya'da kuvvetli bir misyoner teşkilatı kurdu. Önce Antakya kilisesi içindeki Yahudi asıllı Hristiyanlar ile Putperest asıllı Hristiyanlar arasındaki ihtilafı gidermiş, sonra da özellikle Anadolu'daki kiliselere gönderdiği mektuplarla parçalanmaları önlemiştir. İgnatus Nurani'nin bu misyon faaliyetleri müminlerin sayılarının artmasına ve kilisenin güçlenmesine sebep oldu. İgnatus'un bu çalışmaları kısa bir zaman sonra imparatorluk içinde huzursuzluk yarattı ve şikayetler imparator'a kadar ulaştı. Bunun üzerine İmparator Trajan çıktığı Doğu seferi sırasında Antakya'ya uğrayarak kırk yıla yakın bir zamandır episkoposluk yapan İgnatius'u zincire vurdurarak Roma'ya gönderdi.²⁴

St. Piyer Kilisesi (Bugünkü durumu)

Hristiyanlık aleminin için, Kudüs ve Roma gibi kutsal bir yer olması nedeniyle Papalık tarafından 1983 yılında bir hac yeri olarak kabul edilen ve Havarilerden Petrus'un Antakya'ya geldiğinde vaaz verdiği yer olarak Hristiyanlığın ilk mabedlerinden biri sayılan, Antakya- Reyhanlı yolundaki bugünkü adıyla St. Piyer Kilisesi (Aziz Peter Grottosu).

²³ Virginia Corwin, s. 47.

²⁴ İgnatus Yakup, *Târihu'l-Kenise*, I. cilt. Beyrut. 1957, s. 76.

M.S. 50 yıllarında Antakya’da şekillenen Hristiyanlık buradan Roma dünyasına yayıldı. Roma imparatorları, imparatorluk kültürüne tapınmayan Hristiyanlara karşı tepki gösterdiler. Birinci yüzyılın ortalarından itibaren Roma imparatorları Hristiyanların ibadet etmelerini yasakladılar ve Hristiyanlara karşı baskı uygulamaya başladılar. Roma imparatorluğunda Hristiyanlığın ilk yayıldığı yer olan Antakya’da bu baskı ve zulmün etkisi çok fazla görüldü. Hristiyanlara karşı uygulanan bu baskı ve zulüm dönemi Büyük Konstantin’e kadar devam etti. Doğu Roma İmparatoru Konstantin(M.S.324-337) Dönemi'nde reformların etkisini Antakya’da da görmekteyiz.²⁵

Antakya’da Hristiyan Mezheplerin Ortaya Çıkışı

M.S. 325 yılında İmparator Konstantin başkanlığında İznik’te ilk Ekümenik konsil toplandı. İmparatorun bu konsilde en büyük hedefi, imparatorluk geneline yayılmış iç huzursuzluklara bir son vererek, imparatorlukta siyasi ve dinî birliği sağlamaktır.

Konstantin’in bu politikası neticesinde Hristiyanlara özgürlüklerini ve dinlerini rahatça yaşayabilme imkânı verilmiştir. İmparatorluk genelindeki bu özgürlük ortamı Antakya’ya da yansdı. Antakya’da Hristiyanlara karşı yüzyıllarca devam eden baskı, bu dönemde son buldu.²⁶ Fakat bu sefer de dinî münakaşalar dönemi başladı. Bu dönemden sonra Antakya’da Nasturi ve Süryani Hristiyan mezhep birçok Hristiyan’ın mensup olduğu büyük kiliseler konumuna geldiler.

İmparator Valens’in M.S. 379 yılında ölümü üzerine idareyi ele alan I. Theodosius, İznik taraftarı olduğunu hemen belli etti. İstanbul’a gelir gelmez başta şehrin piskoposu olmak üzere bütün Ariusçuları sürerek, yerlerine İznik taraftarı olan ruhbanları tayin etti. Arkasından rafizi kabul ettiği Hristiyanlara ve Putperestlere karşı şiddetli bir kampanya başlattı. Bunlara karşı yürürlüğe koyduğu cezaları kademeli olarak arttırdı. M.S. 380 yılında yayınladığı bir emirnameyle Baba, Oğul ve Ruhül’l-Kudüs’ten müteşekkil olan Teslis’e inananların ancak “Hristiyan” adını kullanabilecekleri, bunların dışında kalanların bu adı taşımaya layık olmadıkları ilan edildi. Bunun akabinde yayınladığı diğer emirnamelerde, İznik taraftarı olmayanların dinî toplantı yapamayacaklar vasiyetname, veraset meseleleri v.b. gibi hukuki haklarını da kaybettikleri bildiriliyordu.²⁷

Büyük I. Theodosius’un bu ön tedbirleri ülkede dinî birliği sağlamaktan uzaktı. O da başvurduğu yöntemlere benzer şeylerde bu birliği temin edemeyeceğini anlamıştı. Nihayet

²⁵ Aziz S. Atiya, *A History of Eastren Christiniaty*, Methuen Ltd. London,1968, s.32-33.

²⁶ R. H. Barrow, *Romalılar (Çev. E. Gürol)*, İstanbul, 1965, s.167.

²⁷ Mehmet Çelik *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yayılcık Matbaası, İstanbul, 1987, s.105

M.S. 381 yılına girdiğinde, Büyük Konstantin gibi bir konsil toplamanın zaruri olduğuna inandı. İmparator I. Theodosius M.S. 381 yılında İstanbul Konsilini topladı. Daha sonra çeşitli dinî münakaşalar sebebiyle M.S. 431’de I. Efes Konsili ve II. Efes Konsili toplandı. Bu konsillerde kiliseler arası ihtilafların giderilememesi sebebiyle M.S. 451 yılında Kadıköy Konsili toplanmıştır. Hristiyan âleminde bir daha birleşmemek üzere büyük parçalanmalara sebep olan Kadıköy Konsilinin kararları, her tarafta büyük yankılara yol açtı. Kiliseler arası birliği temin etmek amaçlanırken, daha büyük gedikler açıldı. Kadıköy Konsilinin 28. maddesinde İstanbul patriği “umumi patrik” olarak kabul edilmiştir. Diğer kiliseler buna itiraz etmişler ve bu madde kiliseler arasındaki çekişmeleri arttırmıştır. 7 Şubat M.S. 452’ de imparatorun emriyle başkent halkına ve ruhanilere son bir tamim yayınlandı.²⁸

Bu tamimde Kadıköy Konsili kararlarının özellikle Bizans Anadolu’sunda titizlikle uygulanacağı ve hiçbir kimsenin ilahiyat tartışmalarına girmemesi gerektiği, Kadıköy kararlarına uymayanların ise şiddetle cezalandırılacağı vurgulanıyordu. Devletin, Kadıköy Konsili’nin kararlarını uygulamak için kuvvete başvurması Anadolu, Suriye, Mısır ve Filistin’de kanlı olaylara sebep oldu. İstanbul Kilisesi ile Hristiyan Doğunun monofizit kiliseleri arasındaki zıddiyet Kadıköy Konsili kararlarından sonra erken Bizans Devleti’nin kilise ve devlet siyaseti sorunlarından birisi oldu.²⁹

Kadıköy Konsilinden sonra Doğu Kiliseleri (Antakya, İskenderiye ve Kudüs) ve Roma Kilisesi ile İstanbul Kilisesi arasında ayrılık ve çatışmalar başladı. Doğu Kiliseleri patriklik merkezleri (Antakya, İskenderiye ve Kudüs)’nin İslâm hâkimiyeti altına girmesiyle İstanbul Kilisesi ile Doğu Kiliseleri arasında anlaşmazlık ortadan kalktı. Fakat bu sefer iki patriklik merkezinde, Roma ile İstanbul Kiliseleri arasında üstünlük mücadelesi başladı.³⁰

Antakya Nasturi Kilisesi

Bizans İmparatoru II. Theodosios, Bizans Anadolu’sunda olduğu gibi Başkentte de devam eden dinî münakaşalardan usanmış ve bunun halli için de son derece bilgili ve dirayetli bir patrik arıyordu. Bu sırada Antakya’daki tahsilini tamamlamış olan Nastoryus, ilmî kudreti ve kuvvetli hitabeti sayesinde kısa sürede Antakyalıları büyülemiş ve şöhreti Antakya dışına taşarak, imparatorun kulağına kadar ulaşmıştı. İmparator, hem İstanbul kilisesi bünyesinden atayacağı bir patriğin başkentte iç çekişmelere sebep olacağı, hem de Nastoryus’un sahip

²⁸ W.H.C. Freen, **The Rise of the Monophysite Movement; Chapters in the History of the Church in the fifth and sixth Centuries**, Cambridge, Univ. Press, 1979, s. 143

²⁹ Ostrogorsky, s. 55

³⁰ John Haldon, **Bizans Tarih Atlası** (Çev. Ali Özdamar), Kitap yayınevi, İstanbul, 2007, s. 159.

olduğu vasıfları göz önüne almış olmalı ki İmparator, 10 Nisan 428 tarihinde Nastoryus'u İstanbul patriği olarak atadı. İstanbul patriği olan Nastoryus, İstanbul'da Antakya Kilisesi'nin görüşlerini savununca Bizans Devleti içinde yeni dinî tartışmalar başladı.³¹ Dinî tartışmalar 431 yılında üçüncü Efes Ekümenik Konsili'nin toplanmasına sebep oldu. Nastoryus'un en önemli karşıtı İskenderiye Patriği Cyril, Nastoryus'u bu konsilde sapkınlıkla suçlayarak görevden alınmasını öngören bir kararı konsilden çıkarmayı başardı. Antakya Kilisesi, monofizit kristoloji konusunda İskenderiye ile görüş birliği içinde olduğundan, Doğu Süryaniler görevden alınan Nastoryus'un safında yer aldılar ve kiliseleri onun adıyla anılır oldu. Antakya'nın yerli Hristiyanlarından olan Süryaniler, beşinci yüzyılda ikiye ayrıldı. Özellikle batılı yazarlar Süryani ırkını esas olarak Nasturileri, Doğu Süryanileri, Yakubileri de Batı Süryanileri olarak zikrederler.³²

Antakya Yakubi Kilisesi

Antakya, Hristiyanlık tarihinde Kudüs'te Yahudiler tarafından çarmıha gerilmesinden sonra havarilerin Antakya'ya gelerek Hristiyanlığa şekil vermesiyle önem kazanır. Yaklaşık M.S.70 yıllarında Antakya kilisesi dinî bir merkez oldu. VII. Yüzyılın başlarında Bizans imparatorları, İstanbul Kilisesinin görüşünü kabul etmemeleri için Doğu Hristiyanlarına karşı baskı ve zulmü arttırdılar. Bu dönemde Doğu kiliselerinin varlığını devam ettirmesinde Yakup Baraday, son derece etkili oldu. Yakup, aslında kilisenin manevi lideri olmuşsa da, patriklik tahtına oturtulmamış ancak kendisi iki patrik kutsamıştır. Biri, İstanbul'da birlikte tutsak kaldığı eski arkadaşı Sargis'i, Antakya patrikliğine atarken Pavlos'u İskenderiye patrikliğine atamıştı.³³

Bizans İmparatoru Justinian döneminde Anadolu'da kiliseler arasındaki ihtilaflara son vermekle görevlendirilen Yakup, Doğu'da kiliselerin ikiye bölünmesine sebep oldu. Böylece biri Antakya'da Suriye kökenlilere ait olan Yakubi kilisesi, diğeri İskenderiyye'de Kıptilere ait olan Yakubi kiliseleri ortaya çıktı. Yakup, Bizans Devleti'nde dinî birliği sağlayamadan 578 yılında vefat etti.³⁴

³¹ Atiya, s.176-177.

³² Levent Öztürk, **Asrı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar**, İz Yayınevi, İstanbul, 1998, s.67

³³ Atiya, s.180-182.

³⁴ Çelik, s.105.

Antakya'nın İslâm Hâkimiyetine Girmesi

İslâmiyetin ortaya çıktığı günlerde Sasaniler, 613-617 yılları arasında Suriye, Filistin, Mısır, İskenderiye ve Libya'yı ele geçirmişlerdi. Sasaniler, ele geçirdikleri yerlerdeki Melkite patriklerini görevden almış ve bölgedeki Bizans yanlısı Hristiyanlara zulmetmişlerdi. Bununla beraber Sasaniler, Bizanslıların bölgedeki egemenliğini kırmak için fethettikleri bölgelerdeki Hristiyanları Nasturi olmaya zorladılar. Bunun üzerine 619 yılında Bizans imparatoru Heraklerios, Anadolu'nun doğusunda bulunan Sasani sınırına hücum etti.³⁵ Sekiz yıl süren mücadelenin sonucunda M.S. 628 yılında Herakleios yönetiminde Bizans ordusu, Sasanilere karşı Anadolu'da peş peşe zaferler kazandı.³⁶

Heraklios ile Sasani generali ve daha sonra Kralı olan Şahbaraz, 629 yılının Haziran ayında Kapadokya'daki Arabissas'ta barış şartlarını konuşmak üzere buluştular. Yapılan antlaşmada Şahbaraz, Şam, Filistin, Mısır ve Mezopotamya bölgelerinden Sasani kuvvetlerini çekme taahhüdünde bulundu. Sasanilerin bölgeyi terk etmelerinden sonra Bizanslılar bölgede tekrar hâkimiyetlerini kurdular.³⁷

Bizans, Sasanilerin Anadolu'nun doğusunda Nasturileri kazanma politikasına karşılık burada yaşayan Hristiyanları kazanmak için yeni siyasi politikalar izlemeye başladı. Bu doğrultuda Bizans İmparatoru Herakleios, Edessa(Urfa)'ya gelerek Nasturilerle aralarındaki buzları eritmek gayesiyle Nasturi Kilisesini tamir ettirdi. Ama bunlar Bizanslıların bölgedeki son teşebbüsleri oldu. Bu teşebbüsler tarihî kırgınlığı ortadan kaldırmaya yetmedi. İslâm fetihleri sırasında bölgedeki Hristiyan halkların İslâm idaresini tercih etmeleri için çok sebep vardı.³⁸ Yakubi, Nasturi ve Süryani Hristiyanların, ilk İslâm fetihlerinden az önceki siyasi gelişmeler çerçevesinde Bizans ve Sasani yönetiminden gördükleri zulümlerden dolayı Müslümanlara kurtarıcı gözüyle bakmış olmaları pek tabii idi.³⁹

İslâm Devleti, Ortadoğu'da tam hâkimiyetini sağladıktan sonra 636 yılında Anadolu'ya girerek üç yüz yıl devam eden Bizans-Sasani mücadelesinde yorgun düşen Bizans'ın Anadolu'nun doğusundaki hâkimiyetine son verdi. Ebu Ubeyde komutasında İslâm ordusu, 635 yılında Şam'ı aldıktan sonra Şam bölgesinin kuzeyine doğru hızla ilerleyerek Kınnesrin şehrine geldi. Kınnesrin halkıyla yapılan anlaşmaya göre Kınnesrin'de bulunan

³⁵ Öztürk, s.53.

³⁶ Süryani Mihael, **Süryani Mihael Vakâniyamesi**, (Türkçe terc.Hrant.D. Andreasyan), Ankara, 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme), s.10.

³⁷ Walter E. Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri** (Çev. Mehmet Özyay), Kaknüs Yay. İstanbul, 2000, s.56.

³⁸ Sebeos, **The Armenian History Attributed to Sebeos**, (Translated, with notes , by R.W. Thomson and Historical commentary by James Howard –Johnston), Liverpool University Press, Liverpool, 1999, s. 64-70.

³⁹ Öztürk, s.55.

askerlerin İslâm ordusuna katılmasıyla İslâm ordusu daha da güçlendi.⁴⁰ Ebu Ubeyde, İslâm ordusuna Kınnesrin Antlaşması'ndan sonra Halep üzerine yürümesini emretti. Kınnesrin'den Halep'e hareket eden öncü kuvvetlerin başında Halid b. Velid'le birlikte Zarar b. Ezver ve Iyad b. Ganem bulunuyordu.⁴¹ Öncü kuvvetler, Halep'e ulaşınca Halep Kalesi'nde bulunan askerler bir süre Müslümanlara karşı koydu; fakat kalenin askerleri Müslümanların kaleyi terk edip kaçtıklarını sanarak bunu kutlarken, gece karanlığında bir grup Müslüman asker kalenin bulunduğu kayalığa tırmandı ve kaleyi ele geçirdi.⁴²

Müslüman Araplar Halep'i ele geçirdikten sonra Haleplilerle şu koşullarda bir anlaşma imzaladılar. *"Haleplilerin canlarına, mallarına, şehirlerin surlarına, kiliselerine, evlerine ve sığındıkları kalelerine dokunulmayacaktır."* Halep halkı kendilerinin önerdiği anlaşma koşulları Müslüman Araplar tarafından kabul edilmesiyle salimen şehirlerine geri döndüler.

Halep halkıyla anlaşmayı yapan, Iyad b. Ganem, yürürlüğe koyan ise Ebu Ubeyde b. Cerrah idi. Ebu Ubeyde, anlaşmayı yürürlüğe koyduğunda Halep halkı Halep'te bulunmamakta idi.⁴³ Ebu Ubeyde, Halep'e gelince İslâm ordusuna Antakya'ya hareket emrini verdi.⁴⁴ Ebu Ubeyde b. Cerrah, Halep fethini tamamladıktan sonra Antakya'ya doğru hareket etti. Kınnesrin askerlerinden bir kısmı Antakya kalesine sığınmışlardı. Ebu Ubeyde, Antakya şehrine iki km. uzaklıktaki Mehrube'ye gelince bir bölük düşmanla karşılaştı. Onları dağıttı ve kendilerini şehre sığınmaya zorladı. Şehir halkını bütün kapılardan kuşattı. Askerin büyük ekseriyeti, Fars ve Deniz Kapısı denilen kapılarda bulunuyordu. Antakya halkı, İslâm ordusunun Şam bölgesinin bütün şehirlerini kısa bir sürede fethetmesinden dolayı şehri savunmak yerine Ebu Ubeyde'den eman dilemek suretiyle anlaşma yapmak yolunu tercih etti. Ebu Ubeyde, Antakya halkına ya Müslüman olmaları, ya cizye⁴⁵ ödemeleri ya da şehri terk etmeleri seçenekleri sundu. Bu anlaşma şartlarını kabul eden Antakya halkından cizye ödemeyi kabul edenler, şehirde kaldılar; cizye ödemek istemeyenler, şehirden ayrıldılar.⁴⁶ Böylece Ebu Ubeyde b. Cerrah, şehirde kalanlara eman verdi. Ergenlik çağına gelenlerden bir

⁴⁰ Yakut, **Mu'cem el-Buldân**, Kitabul İlmiye basımevi, Beyrut, tarihsiz, s.318.

⁴¹ Vâkidî, **Futûh eş-Şam**, al warak.com. s.194.

⁴² E. R. Hayes, **Urfa Akademisi** (Çev. Yaşar Güneç), Yaba Yay. İstanbul, 2005, s. 326.

⁴³ Belâzurî, **Futûh el-Buldân** (Çev. Mustafa Fayda), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 209. Halep'in fethi ile alakalı bilgi için Bkz. Belâzurî, s. 209. bazı raviler; Ebu Ubeyde'nin Halep'de kimseye rastlamadığı, çünkü oranın halkının daha önce Antakya'ya gittiklerini ve Ebu Ubeyde ile şehirleri için yapmış oldukları antlaşmayı tamamladıktan sonra Halep'e döndüklerini ileri sürmüşlerdir.

⁴⁴ Vâkidî, s.194.

⁴⁵ **Cizye**; Müslümanların fethettikleri yerlerde Müslüman olmayan reşit ve bedenlen sağlam erkeklerden oturma ve korunma hakkı karşılığında aldıkları verginin adıdır. Müslümanların hâkimiyetinde bulunan bir beldede yaşayan gayri Müslimlerin devlete vermek zorunda olduğu-kelle vergisi denen- bir vergi türüdür. İlgili gayri Müslim ödediği bu vergi karşılığında hürriyetini, bağımsızlığını, can ve mal güvenliğini garanti altına alırdı.

⁴⁶ İbnu'l-Esir, II. Cilt, s. 454.

dinar veya bir cerib⁴⁷ buğday cizye alınmasını kararlaştırdı. Bunun üzerine Antakya halkının bir kısmı şehri terk etti, bir kısmı da şehirde kaldı.⁴⁸

İlk İslâm fetihlerinde Müslümanlar, fethettikleri yerlerdeki gayri Müslimlere zimmî statüsü uyguladılar ve kendileriyle anlaşma yapan bu kişiler bu statüden yararlandılar. Zimmet akdinin temelleri, cizye ayetine bağlı olarak, Hz. Peygamber tarafından ortaya konan uygulamalara dayanıyordu.

Hz. Muhammed döneminde kendilerine savaş ya da cizye seçenekleri sunulmasını isteyen ehl-i kitap halklarına elçiler gönderilerek kendileriyle anlaşmalar yapıldı. Hz. Muhammed'den sonra dört halife döneminde de zimmî statüsü aynen uygulandı. Kendileriyle anlaşma yapılmış kitap ehline zimmî statüsünün uygulanması dışında Hz. Ömer, kendi döneminde gerçekleştirilen fetihlere bağlı olarak, savaş yoluyla ele geçirilmiş olan bölge insanlarını esir statüsüne değil, zimmî statüsüne tabi kılmış ve gayri Müslimlere insaniyetperverlik göstermiştir. Dolayısıyla da gerek anlaşma yoluyla gerekse savaş yoluyla ele geçirilmiş olan bu insanlar zimmî statüsüne⁴⁹ alınmıştır.⁵⁰

Antakya halkıyla yapılan bu anlaşmadan sonra İyad b. Ganem ve Habib b. Mesleme komutasında İslâm ordusu Fars ve Deniz kapılarından Antakya'ya girdiler. Bu komutanların arkasından Ebu Ubeyde komutasındaki İslâm ordusu, 636 yılının Ocak ayında Antakya'ya girdi.⁵¹ Bu olay ile dokuz asırdan bu yana devam eden ve Roma İmparatorluğu döneminde “Doğunun Kraliçesi” olarak anılan, imparatorluğun doğu sınırında önemli bir askeri üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya tarihinde bir dönem kapandı. Bunun yanında asırlar boyu Roma, Bizans ve Hristiyanlık ile yoğrulmuş olan mahalli özelliklerin, Türk-İslâm Medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü İslâm kenti karakterinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem açıldı.⁵²

⁴⁷ **Cerib**; Tulî ve arzî 60 zira' olan alan, yaklaşık olarak bir dönümlük arazi. (Bkz. Şemseddin Mustafa b. Şemseddin Ahmed el-Karahisarî; **Ahter-i Kebir, Daru't-Tıbaat-i Amire**, H. 1312/M. 1885, İstanbul, s.195.

⁴⁸ Peter Chronis, “Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, 13. Vol. 1959, 23-44. s. 28.

⁴⁹ Zimmî statüsü hususunda bkz. . Öztürk, s.185'de zimmî statüsünün özü, bir miktar vergi ödemek suretiyle İslâm topraklarında yaşamayı tercih eden zimmîler öncelikle hukukî bir statü kazanıyorlardı. Buna bağlı olarak can ve mal emniyeti, din ve vicdan hürriyeti, askerden muâfiyet, gerekirse cizyenin iâdesi, kendi hukuklarını uygulama imkanı ve devlet hazinesinden tahsisat gibi haklar elde ediyorlardı. Bunun karşılığında ise Müslümanlardan daha az vergi ödüyorlardı. İsyan etmemeleri anlaşma şartlarına muhalif davranmamaları kendilerinden bekleniyordu.

⁵⁰ Belâzurî, s. 91. Ayrıca bkz. Öztürk, s.185.

⁵¹ Yakut, s.319.

⁵² Downey, s. 576.

Hız. Ömer, Antakya'ya büyük bir ehemmiyet vermekteydi. Antakya fethedilince Hız.Ömer, Ebu Ubeyde'ye mektup yazıp Antakya'ya iyi niyetli ve tedbirli Müslümanlardan bazı kimseleri yerleştirmesini, onları savaşa hazır halde bulundurmasını ve aylıklarını kıstmasını emretti.⁵³ Buna göre Ebu Ubeyde, Antakya'ya Müslüman bir cemaat bıraktı ve Habib b. Mesleme'yi Antakya'ya vali olarak atadı.⁵⁴ Bu tarihten Halife Hız. Ömer'in vefatına kadar Antakya bu şekilde yönetildi. Hız. Ömer Dönemi'nde Müslüman Arapların Anadolu'da birçok Bizans şehrini almasından sonra Antakya'dan Erzurum'a kadar uzanan Bizans-İslâm sınırı oluştu.

Bizans İmparatoru Heraklius, Müslüman Arapların Anadolu'da ilerlemesini durdurmak için Balkanlardan getirttiği Slavları Bizans sınır şehirlerine yerleştirdi. Bu Slav askerlerin bir kısmı İslâm ordusuna iltihak ederek Antakya'ya yerleştiler.⁵⁵ Halife Ömer, 644 yılındaki suikast sonucunda vefat etti. Hız. Ömer'in vefat etmeden önce tayin ettiği şura Hız Osman'ı halife seçti.⁵⁶ Halife Osman, Muaviye'nin Şam bölgesi valiliğine devam etmesini istedi ve Şam Valisi Muaviye'ye mektup yazarak aynen Hız. Ömer gibi, ondan Antakya'da savaşa hazır daimi askerler bulundurmasını ve kendilerine iktâ⁵⁷ yoluyla topraklar vermesini emretti. Şam Valisi Muaviye de bu emirleri yerine getirdi.

Dört halife döneminde yapılan fetihlerin sonucunda Anadolu'nun doğusunda yaşayan Hristiyanların tamamı İslâm idaresinin altına alınmış oldu. Bu insanlara İslâmiyeti seçmeleri için bir baskı uygulanmadı. Bir kısmı zaman içinde İslâmiyeti kabul etti. Büyük bir kısmı ise Emeviler döneminde de Hristiyanlıklarını korudular. Muaviye b. Sufyan, Emevi Devleti'ni 660 yılında kurduğunda Antakya 750 yılına kadar bu devletin hakimiyetinde kaldı. Emevi Halifesi Ömer b. Abdulaziz (717-720) Emevi hilafetinin eski politikasını değiştirerek imparatorluğu katı bir Arap temelinden ziyade yeni bir temele oturtmaya çalıştı. Halife II. Ömer, ister Arap olsun ister olmasın bütün Müslümanların temel eşitliğini kabul ederek kökenlerine bakılmaksızın Müslüman halkın hepsinin eşit konuma gelmesini sağladı.⁵⁸

⁵³ Belâzurî, s. 211'de bu olay Muhammed b. Sehm el-Antakî yoluyla rivayet edilmiştir.

⁵⁴ Belâzurî, s. 228.

⁵⁵ Chranis, s.28.

⁵⁶ Şahin Uçar, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990, s. 69.

⁵⁷ **İktâ**: Halife tarafından hukuki durumuna göre değişen vergilerini ödemek şartıyla kimsenin mülkiyetinde bulunmayan toprakların, maaşlarına karşılık olarak kumandan, asker ve sivillere vesikayla verilmesi ve tahsis edilmesi, belirli bir toprak, maden veya ocağın devlet başkanı veya onun adına karar veren vali veya kumandan tarafından bir kimseye verilmesidir. İslâm tarihinde ilk iktalar karşılığında, kendisine toprak verilen kimseden herhangi bir karşılık beklenmemiştir. Ama sonraki dönemlerde belirli sayıda asker yetiştirme ve savaş çıkması durumunda bu askerlerle orduya katılma karşılığında devlet tarafından belirli insanlara verilen topraklar şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır.

⁵⁸ Sidney H. Griffith, **The Church in the Shadow of the Mosque (Christians and Muslims in the World of Islam)**, Princeton University Pres, New Jersey, 2008, s.15.

Fethedilen topraklarda bulunan halklardan İslâm dinini kabul edenlere mali eşitlik veren yeni kanunlar çıkardı. Ayrıca bu yeni kanunda kiliseler ve manastırlar; evlere, mirasa ve yoksulların bakımı için bir kenara konulan tarım ürünlerine getirilen vergi muafiyetinden yararlandılar.⁵⁹

Hiz. Muhammed dönemi sonrasına ait olmak üzere bizzat yazarları tarafından yazı türü örneği olarak kaleme alınmış, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında gerçekleştirilen dinî tartışmalara ait en erken yazılı belge sekizinci yüzyıl tarihçisi olarak bilinen Ermeni asıllı Ghewond⁶⁰ tarafından sunulan Emevi Halifesi Ömer b. Abdulaziz (717-720) ile Bizans İmparatoru III. Leo (717-741) arasındaki mektuplaşmadır.⁶¹

Allah'ın adıyla,

Müslümanların halifesi ÖMER'den Greklerin İmparatoru LEO'ya.

Bende çok defa sizin icra ettiğiniz dinî öğretilerinizi ve inançlarınızla ilgili derin bir çalışma yapma arzusu doğdu; fakat, şimdiye kadar bu niyetimi gerçekleştiremedim. Binaenaleyh Hiz. İsa'nın havarilere “Siz bu dünyaya çıplak geldiniz ve yine çıplak döneceksiniz” demesiyle alakalı hakikati anlat bana. Yahut, Hiz. İsa'nın tekrar dünyaya gelmesine dair delil bulmak için, bizzat kendisinin söylediklerini kabul etmek istemeyip, kâhinlerin ve ilahilerin kitaplarında aramaya devam etmeyi tercih ediyorsunuz. Bilahare sizin gerçek şüpheleriniz oldu ve kuşkuya kapıldınız, çünkü siz Hiz. İsa'nın hem bir peygamber hem de bir insan olduğuna dair delili yetersiz buldunuz ve bunun yerine kâhinlerin söylediklerine itimat ettiniz. Aslında, Hiz. İsa'nın kendisi Allah indinde itimada daha lâyıktır. O, kendi zatını, tanımadığınız insanlarca tahrif edilen yazılardan daha iyi bilir. Gerçekten siz bu yazıları nasıl doğrulayabiliyor ve arzunıza uyacak şekilde onların yolunda gidiyorsunuz?

“Bizim gerçek Tanrımız, ve her kim O'na inanırsa onun hâkimi”

Hiz. İsa'nın hizmetkârı İmparator FLAVIAN LEO'dan Saraken⁶²lerin lideri ÖMER'e

Bize yönelik ileri sürdüğünüz iddiaların tümüne tam olarak nasıl cevap verebilirim? Tövbe etmeleri için zaman tanıyıp tanımayacağını görmek üzere, düşmanlarımıza hakikatleri nezaketle anlatmamızı emreden bizzat Allah'ın kendisidir. Dahası, imparatorluk

⁵⁹Judah Benzion Segal, **Edessa/Urfa“Kutsanmış Şehir”** (Çev.Ahmet Arslan), İletişim Yay., İstanbul, 2002, s.256

⁶⁰ Bu mektup hususunda bkz. Ghewond, **History of Ghewond**, s.70'de Emevi Halifesi Ömer b. Abdulaziz, III. Bizans İmparatoru Leo'ya yazdığı mektubunda Hristiyanlıkla ilgili Bizans İmparatoru Leo'nun cevaplamasını istediği yedi soru sormuştur. Emevi Halifesi Ömer b. Abdulaziz'in yazdığı bu yedi soru ve Bizans İmparatoru Leo'nun bu yedi soruya detaylı olarak yazdığı cevaplardan oluşan mektuplar Ghewond'ın kitabında bulunmaktadır. Bu makalede sadece bu iki mektubun giriş kısımları verilmiştir.

⁶¹ Ghewond, **History of Ghewond** (Translated by Zahen Arzoumanian), Philadelphia, 1982, s.70-72.

⁶² Ortaçağ'da Hristiyanların Müslümanlara taktıkları dinsiz ismi.

kanunlarımız, hakikatin muhteşem sırrını öğrenmek isteyen insanlara, tıpkı taşlarla vurur gibi, katı sözlerle saldırmamızı bize kat'iyen yüklemes. Sizin mektubunuza gelince, ki başlangıcında doğruluğun zerre kadar dahi bir görüntüsünü yansıtmıyor, neyin ne olmadığını adını koymak vazifemizdir.

Mektubunuzda demişsiniz ki “Biz sizinle Hristiyanlık dinimizin ilâhi sırlarını bir çok kez tartıştık; ancak siz, bir hayal ürünü şeklinde bahsettiğiniz öğretilerini incelemeyi başaramadınız.”

Halife Ömer b. Abdulaziz, (Hicri 101) M.720 yılının Şubat ayında vefat etti ve yerine Yezid b. Abdulmelik (720-724) halife oldu.⁶³ Bu dönemde Bizans İmparatoru III. Leon, azizlerin ve kralların resimlerini kiliselerden kaldırttı. Ayrıca III. Leon, Kadıköy konsilinin kararlarını kabul etmeyen her insanı memleketten sürüyordu.⁶⁴ III. Leon, Yahudilere zulüm etmeye ve onları vaftiz etmeye başladı. Bu sebepten birçok Yahudi Antakya bölgesine kaçtı. Bu yeni göçlerin Antakya içinde önemli sonuçları oldu.⁶⁵

Anadolu’da 636 yılında oluşmuş Bizans-İslâm sınır bölgesinde bulunan Sınır(Sugur) kentlerinin genel özelliği 636-968 yılları arasında şehirlerin zaman zaman Bizanslılarla Müslümanlar arasında el değiştirmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden de şehirlerde yerleşen nüfusa göre şehrin dinî kimliğini netleştirmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bazen bu şehirler korunma özelliğini kaybetmiş ve şehre çevredeki Hristiyanlar yerleşmişler ve müstakil Hristiyan kentleri ortaya çıkmış, bazen de devlet korumayı gerçekleştirdiği için Hristiyanlarla Müslümanların birlikte yaşadığı kent görümünü arz etmiştir.⁶⁶

Suriye bölgesinde yaşayan ilk Hristiyanlar, kendi kültürlerinden getirdikleri isimleri rahatça kullanabilmeleri dışında, gerek kendi aralarında gerekse ibadetlerinde kendi lisanlarını kullandılar. V. yüzyılda Bizans Devleti’nin baskılarından dolayı Bizans Kilisesinden kopan Nasturiler, onların kullandığı Yunancaya biraz tepkisel olarak Süryaniceyi tercih ettiler. Yakubiler ise mahalli lisanları Kıpti lisanını ve Süryaniceyi kullanmakla birlikte ibadetlerinde Yunancayı sürdürdüler. Suriye bölgesinin İslâm hâkimiyetine girmesinden sonra bu bölgede Arapça, Hristiyanlar tarafından daha fazla kullanılır oldu. Bunda asırlarca aynı kültürün içinde kalmak kadar, ileride detayları verileceği üzere, Abbasi halifelerinin, devlet kademelerinde Hristiyanların çalışmalarına olumlu bakmalarının tesir etmiş olması muhtemeldir. Suriye

⁶³ Uçar, s.118.

⁶⁴ E.W. Brooks, “The Struggle with the Saracens (717-867)”, *Cambridge Medieval History*, 4.Cilt, s.120.

⁶⁵ Abu’l Farac, Gregory, **Abu’l-Farac Tarihi** (Çev.Ömer Rıza Doğrul) T.T.K Basımevi, Ankara,1999, s. 194.

⁶⁶ Öztürk, s.209.

bölgesinde yaşayan Hristiyan âlimler, divanların artık tamamen Arapça kullanıldığı Abbasiler döneminde çalışabilmek için Arapçayı öğrenmek zorundaydılar.⁶⁷

Emevî Abbasî Halifesi Ömer b. Abdülaziz (717-720) İskenderiye Akademisi'ni Antakya'ya nakletti.⁶⁸ Ömer b. Abdülaziz, Yunan el yazmalarının Küçük Asya'dan getirilmesi durumunda Antakya'nın en uygun yer olacağını düşündüğünden İskenderiye Akademisini Antakya'ya taşıdı. Çünkü savaşlardan uzak olan bölgelerde, bu dönemde Anadolu'da bulunan Emevi-Bizans sınırında ticaret çok canlı idi ve insanlar bu el yazmalarını elde edebiliyorlardı.⁶⁹ İskenderiye Akademisi'nin Antakya'ya taşınmasıyla Antakya Akademisi, İslâm Medeniyetine temel teşkil eden çeviri hareketinin ilk merkezi konumuna geldi. Böylece Antakya'da Süryanice konuşan Hristiyan âlimler Antakya Akademisinde Süryanice ve Yunanca kitapları Arapçaya çevirmeye başladılar.

720 yıllarında Antakya'da başlayan bu çeviri hareketi Abbasî Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda da devam etti. Abbasî halifeleri, 760 yılından sonra Antakya Akademisi'nde Süryanice ve Yunanca kitapları Arapçaya çeviren Hristiyan âlimleri Bağdat'a çağırdılar. Hristiyan âlimlerin 760 ile 850 yılları arasında Bağdat'a gelerek Yunan bilimini buraya taşımasıyla Bağdat'ta İslâm Rönesans'ı başladı.⁷⁰ Bağdat'a gelen âlimler, Yunan bilimini, matematik ve tıbbi Müslüman âlimlere öğreterek Müslüman âlimlerin bilimde ilerlemelerine yardımcı oldular.⁷¹ Metinlerin yorumlanması ve İskenderiye Akademisi sisteminin Bağdat'a taşınmasında Süryani akademilerinin payı büyüktür.

Hristiyan kökenli kimseler, özellikle tercümeler yoluyla, Yunan kültür ve Biliminin Bağdat'a ve İslâm dünyasına geçişinde önemli roller oynamışlardır.⁷²

Hristiyan tarihçi Saîd b. Batrîk'in verdiği bilgilere göre Muaviye'nin halifeliğinin ikinci senesinde H.42/ M.662 İstanbul'da düzenlenen altıncı konsilin başkanlığını İstanbul Patriği Circiyus ile Antakya Patriği Sayifonus yapmışlardı.⁷³ 750 yılında Antakya patriği olarak atanan Theodora altı yıl Antakya patriği olarak görev yaptıktan sonra 756 yılında Bizans İmparatoru V. Konstantin(741-775)'e yazdığı mektuptan dolayı suçlandı ve Halife

⁶⁷ Öztürk, s.96.

⁶⁸ Gürhan Bahadır, **İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)**, Antakya 2010, s.260.

⁶⁹ Ahmet Kayacı, **Bağdat Okulu ve İslâm Düşüncesindeki Yeri**, Üniversite Yayınları, İstanbul 2004, s. 19

⁷⁰ Philip K. Hitti, **History Of Syria; Including Lebaon and Palestine**, Macmillan Co Ltd. London; 1951, s.548.

⁷¹ Bahadır, s.260.

⁷² Kayacı, s.10-14.

⁷³ Saîd b. Batrîk (328/940), **Kitabu't-Tarihi'l-Mecmu ala't-Tahkik ve't-Tasdik**, Tahkik: L. Cheikho-B. Carra de Vaux-H. Zayyat, Beyrut, 1909, s.35. Bu olaydan da anlaşıldığına göre 636 yılında Antakya, İslâm hâkimiyetine girdikten sonra Antakya patrikliği varlığını sürdürerek İslâm devleti yönetiminde eskiden olduğu gibi dinî görevlerini aynen devam ettirmekteydi.

Mansur (755-775) tarafından sürgün edildi.⁷⁴ Antakya Patriği Bedros, H.434/M. 1042 yılında öldü, yerine Basil geçti. Basil ise H.442/M.1050 yılında öldüğünde onun yerine H.443/M.1051 yılında Antakya Yohanna patriklik vazifesine getirildi.⁷⁵ Böylece Antakya’da 636 yılında İslâm hâkimiyetinin başlamasından 1050 yılına kadarki zamanda ve muhtemelen bu tarihten sonraki zamanda da Antakya patrikliğinin varlığını sürdürdüğü sonucunu çıkarabiliriz. Avasım şehirleri Sugur şehirlerinden daha içerlerde bulunduğundan Antakya Avasım şehrinde nüfus değişimi çok fazla olmamıştı. Antakya’da Hristiyan cemaatin işlerinin yürütüldüğü patriklik merkezi Emevi ve Abbasi Devletleri dönemlerinde de varlığını sürdürdü.

Abbasi Halifesi Memun, (813-833), kendisinin Bizans hanedanlığının soyundan geldiğini iddia eden Thomas’ın Bizans Devleti’nin başkenti İstanbul’u almak için ordu isteğine olumlu cevap verdi. Bunun üzerine Halife Memun, Abbasi Devleti hâkimiyetinde Antakya patrikliğine haber göndererek Thomas’ı Bizans imparatoru olarak taçlandırmasını istedi.⁷⁶ Antakya Patriği Batlis, Thomas’ı Bizans imparatoru olarak taçlandırdı. Taçlandırma merasiminden sonra Thomas komutasında ordu Antakya’dan Tarsus’a geldi ve buradan İstanbul’a doğru hareket etti.⁷⁷

Türk-İslâm Hâkimiyetinde Antakya

Emevi Devleti yıkılıp 750 yılında Abbasi Devleti kurulduktan sonra da Antakya’da İslâm hâkimiyeti devam etti. Abbasi Halifesi el-Mu’tasım’dan sonra Abbasi ordusunda Türklerin nüfuzu gittikçe arttı ve Türkler başkumandanlığa kadar yükseldiler. Bunlardan gençliğinde Tarsus’ta Sugur emirliğinde bulunan Ahmed b. Tolun, Mısır’da istiklâlini ilân ederek 868 yılında Tolunoğulları Devleti’ni kurdu.⁷⁸ Abbasi-Bizans hududunda Abbasi Devleti’nin etkisini kaybetmeye başladığı bu dönemde Ahmed b. Tolun, 878 yılında Antakya’yı alarak Sugur-Avasım bölgesini Bizans’a karşı savunmaya başladı. 905 yılında Tolunoğulları Devleti yıkıldıktan sonra Abbasi valileri Mısır ve Suriye’yi yönettiler. 30 yıl devam eden bu dönem Muhammed b. Togaç’ın 935 yılında Mısır’da İhşîdiler adıyla anılan ikinci Türk Devleti’ni kurmasına kadar devam etti.⁷⁹ Muhammed b. Togaç’ın Antakya’yı

⁷⁴ Theophanes, **The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern history, A.D. 284-813** translated by Cyril Mango and Roger Scott, Oxford University Press, 1997, s.594.

⁷⁵ Azimi, **Azimi Tarihi** (Çev.Ali Sevim), T.T.K. Yay. Ankara, 1988, s.5,10,11.

⁷⁶ Süryani Mihail Vekâyinâmesi, s. 136.

⁷⁷ İbn el-A’sem, **Futûh**, IV. Cilt, Kitabu’l-İlmiye, Lübnan, 1976, s. 464’te Abbasi Halifesi Me’mun’un Antakya Patriği Batlis’e Thomas’ı Bizans İmparatoru olarak taçlandırması için 1000 dinar gönderdiğini yazıyor.

⁷⁸ Ebulfaz Elçibey, **Tolunoğulları Devleti (868-905)**, (Çev. Selçuk Akın), Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s.92-93.

⁷⁹ Muhammed Yusuf b. Tağriberdi, **en-Nucumu-z Zahire fi Muluki Mısır ve’l-Kahire**, 3. Cilt, el-Muessetu’l Mısıryyetu’l Amme telif ve taba ve’n neşr., Kahire, 1964, s.244.

almasıyla İhşîdilerle Bizans sınır komşusu oldu. Muhammed b. Togaç, Mısır'dan uzak bir bölgede Bizans ile mücadele etmek istememesinden dolayı Hamdani Emiri Seyfuddevle ile anlaşma yaparak Halep ve Antakya'yı Hamdanilere bıraktı. X. yüzyıl ortalarında Abbasilerin, Suriye-Bizans sınırında hâkimiyetini kaybetmeye başlamasından sonra Bizans ordusunun taarruzuyla Abbasi Sugur-Avasım şehirleri Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetine girdi. Bu taarruz sonucunda Bizans ordusu, 968 yılında Antakya'yı Halep Hamdanilerinden alarak Bizans toprağına kattı. Böylece Antakya'da üç asırdan fazla bir süre devam eden İslâm hâkimiyeti sona ermiş oldu.⁸⁰

X. yüzyılın sonlarında Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu topraklarında siyasi ve sosyal yönden sorunlar yaşanmaktaydı. İmparatorlar sorunlara çözüm bulmak için farklı yöntemler uygulamaktaydı. Bu İmparatorlardan biri de Ioannes Çimiskes idi. 969 yılında imparatorluk tacını giyme töreninde Ioannes Çimiskes günahlarından arınmak için vatandaşlık statüsüne sahip Bizans topraklarında yaşayan bütün fakirlere yardım edeceği sözünü verdi. Bunun üzerine Malatya Patriği John şu sözleri söyledi;

*Her kim ki güçlü erkek kılıçtan da keskin
Bir kadının veya bir kılıcın kurbanı olur
Her kim ki bütün dünyayı kendi gücüyle elinde tutuyorsa
O sadece dünyanın üzerinde küçük bir evde yaşar.
Ölüm için yapacağın tek şey mezarında bir oda açmaktır.
Senin de bildiğin gibi ölüme en iyi hazırlık
Hristiyanları açlıktan kurtarmaktır."*

Malatya Patriği John, imparatorun taç giyme töreninde yaptığı bu konuşmada imparatorun ülkenin refah ve huzuru için nasıl davranması gerektiğini vurguluyordu.⁸¹

Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu dönemde (968-1084) Antakya Müslüman kimliğini kaybetmedi. Abbasi Devleti'nin Anadolu'da Bizans'a karşı üstünlüğü, 960 yılından sonra Bizans ordusunun Anadolu'da taarruza geçmesiyle son buldu. Fakat XI. yüzyılın başlarında Büyük Selçuklu Devleti'nin kanadı altında Türkmenlerin Anadolu'ya gelmesiyle Anadolu'da Bizans'ı tehdit eden yeni bir güç ortaya çıkmış oldu. XI. yüzyılda Anadolu'ya

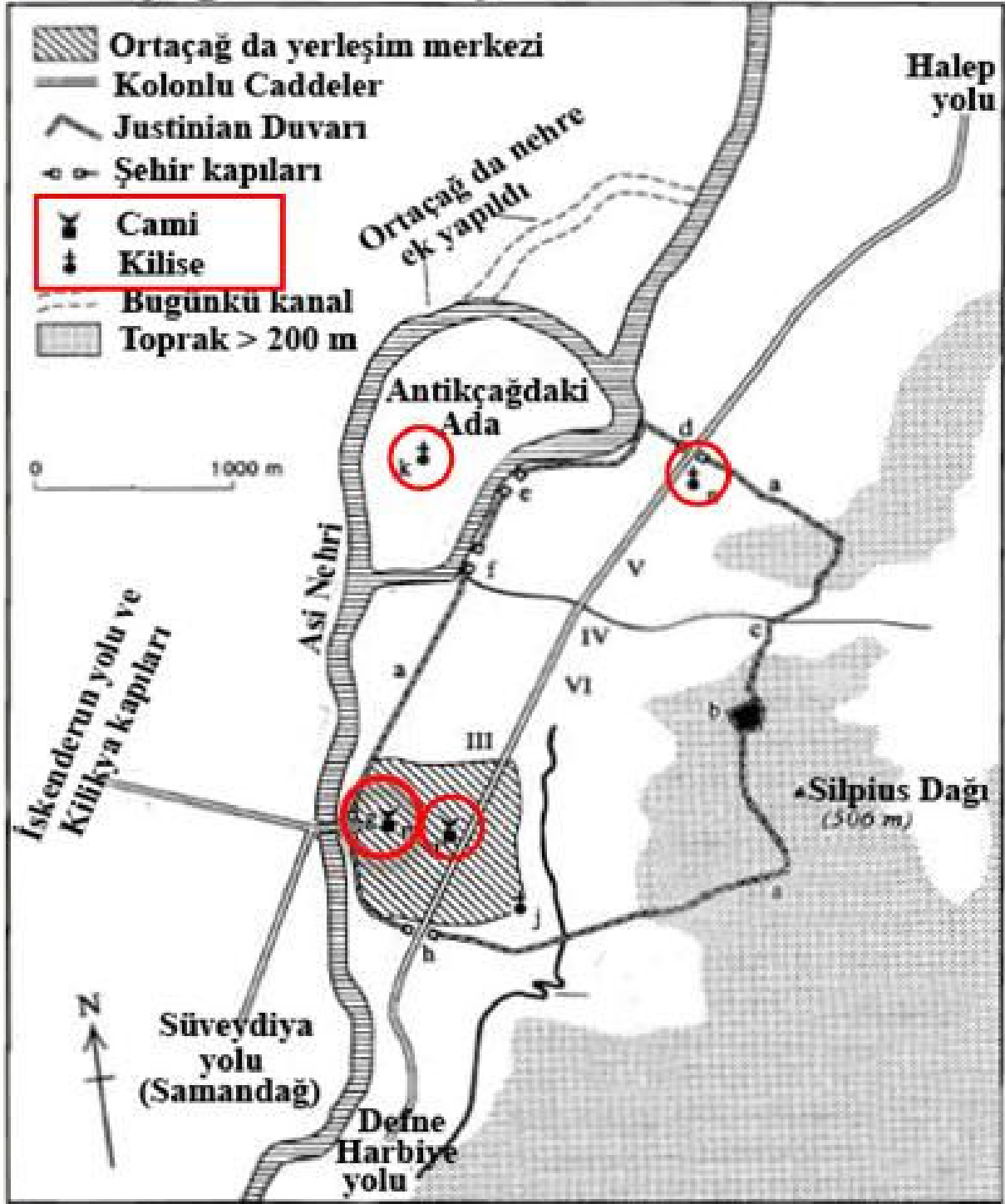
⁸⁰ Ostrogorsky, s. 269.

⁸¹ John Scylitzes, **A Synopsis of Histories, (811-1057 A. D.)**, (Translated by John Wortley), The Centre for Hellenic Civilization at the University of Manitoba, yayımlandı, Manitoba, 2000, s.155.

akınlar yapan Türkmenler, XI. yüzyılın başından itibaren keşif amacıyla başlattıkları Anadolu akınlarını bu yüzyılın sonlarına doğru fetih ve iskân amaçlı olarak şiddetlendirerek devam ettirdiler. Bütün bu hareketler neticesinde, XI. yüzyılın ortasında Antakya bölgesine gelerek Halep'e yerleşen Türkmenler Mirdasilerle birlikte Halep'den Antakya'ya akınlar yaptılar. Türkmenlerin Antakya bölgesine geldiğinde, Bizans valisinin baskıcı yönetiminden bunalan Antakya halkı, Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ı Antakya'ya çağırarak şehri ona teslim ettiler. Böylece Antakya'da Selçuklu dönemi başlamış oldu. Bu dönem Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1086 yılında Antakya'ya gelerek Yağısıyan'ı Antakya valisi atamasıyla devam etti.

Büyük Selçuklu Valisi Yağısıyan, 1086'dan 1098 yılına kadar Antakya'yı yönetti. Türkmenlerin Antakya'yı almasıyla Antakya tarihinde ikinci defa Türk-İslâm dönemi başlamış oldu. Bu dönem 1098 yılında zorlu bir kuşatmadan sonra Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesine kadar devam etti. Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesinden sonra kurulan Antakya Haçlı Kontluğu, 3 Haziran 1098-18 Mayıs 1268 tarihleri arasında yaklaşık yüz yetmiş yıl Antakya'da hüküm sürdü. Böylece Antakya'nın İslâm hâkimiyetine girmesinden Haçlıların Antakya'yı almasına kadar geçen sürede Antakya'da Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Hamdaniler, Bizanslılar ve Selçuklular hâkimiyet kurmuş oldular.

Ortaçağ da Antakya

a Justinian'ın yaptığı surlar

b İç kale

c Demir kapı

d Doğu kapıları Fars kapısı ve Aziz Paul kapısı

e Köpek kapısı

f Dük kapısı ve bahçe kapısı

g Köprü kapısı veya deniz kapısı

h Defne kapısı

j Meryem Ana Kilisesi

k Konstantin Kilisesi

l Habib Necçar Cami

m Büyük Cami

n Aziz Paul Manastırı

Sonuç

2310 yıllık geçmişe sahip Antakya, asırlardır birçok medeniyete merkezlik yapmış tarihi bir şehirdir. Antakya, İlkçağ ve Ortaçağ'da dünyanın önemli medeniyet merkezlerinden biri olmasından dolayı tarihi ve kültürel bakımdan dünyanın sayılı birkaç kentinden biridir. Antakya tarihine baktığımızda muasır medeniyete ulaşmıncaya kadar yüzlerce yıllık bir tecrübe ve birikim düzeyinden geçtiğimizi görüyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ulu önder Atatürk'ün Türk gençliğine gösterdiği “Çağdaş Medeniyet Seviyesine Ulaşmak” hedefi, Türk gençliğinin en önemli vazifelerinden biridir. Bugünkü Türk gençliği bu vazifeyi yerine getirirken Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesiyle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için komşu devletler ile dostluk ve işbirliği kurması gerekir. Günümüz dünyasında devletlerin güçleri, müttefiklerinin çokluğuna göre belirlenmektedir. Bundan dolayı Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesiyle hareket eden Türkiye, Ortadoğu devletleri ile dostluk ilişkilerini geliştirerek çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma çalışmalarını arttırmalıdır.

Medeniyet, insanlığın aydınlık ışıklar beklediği evrensel misyonunu dünyadan esirgemek ve bu misyon doğrultusunda hareket etmemek onun doğasına aykırı bir durumdur. Medeniyetin sahibi ve muhatabı insanlık; görevi ise barış, adalet ve erdem üzerine kurulu insanlığın onurudur. Bugün Ortadoğu'da yaşanan savaş medeniyetler savaşı değil, medeniyetleri kendi hegemonik üstünlüklerinin bir aracı yapan ve egemenliklerini evrensel kılan güçlerin iktidar savaşıdır. Bu savaşın kazananı kim olursa olsun, kaybedeni; medeniyetin, insanlığın bizzat kendisidir. İçinde yaşadığımız dünyada devletlerin güçleri düşmanlarının çokluğuyla değil dostlarının çokluğuyla ölçülmektedir. Bu süreçte ortak kaderi ve ortak mirası paylaşan Anadolu ve Ortadoğu milletleri dostluk ve işbirliği kurarak birlikte insanlığın aydınlık geleceğine yürümek zorundadır.

KAYNAKÇA

- Abu'l Farac, Gregory, **Abu'l-Farac Tarihi** (Çev.Ömer Rıza Doğrul) T.T.K Basımevi, Ankara,1999
- Atiya, Aziz S, **A History of Eastren Christiniaty**, Methuen ltd. London,1968
- Azimi, **Azimi Tarihi** (Çev.Ali Sevim),T.T.K. Yay. Ankara,1988
- Bahadır, Gürhan, **İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)**, Pegem Yay., Antakya, 2010
- Barrow, R. H., **Romalılar (Çev. E. Gürol)**, İstanbul, 1965
- Belâzurî, **Futûh el-Buldân** (Çev. Mustafa Fayda), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002
- Bickerman, E., **The Cambridge History of Iran; The Seleucid Period**, Ed. Ehsan Yarshaster , 3.Vol. Cambridge Univ., Press, 1983
- Bilhmeyer, K. - Tuchle, H., **I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık**, (Çev. A. Güral), İstanbul, 1972
- Brooks, E.W., “The Struggle with the Saracens (717-867)”, *Cambridge Medieval History*, 4.Cilt
- Burkitt, Francis Crowford, **Early Eastern Christianity: St.Margaret's lectures on the Syriac-Speaking Church**, London, John Murray, 1904
- Chranis, Peter, “Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, 13. Vol. 1959, 23-44.
- Corvin, Virginia, **St. Ignatus and Christianity in Antioch**, Yale Univ. Press,1960
- Çelik, Mehmet, **Süryani Kilisesi Tarihi**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1987
- D.S.Wallace-Hadrill, **Christian Antioch: A study of Early Christian Thought in the East**, Cambridge Univ. Pres, 1982
- Downey, Glanville, **A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arap Conquest**, Princeton (New Jersey , Princeton Univ. Press)1961
- Drijvers, H.J. W., **Cult and Believes at Edessa**, Leiden, 1980
- Elçibey, Ebulfez, **Tolunoğulları Devleti (868-905)** (Çev. Selçuk Akın),Ötüken Yay., İstanbul, 1997
- Eusebius , **The History of the Church from Christ to Constantine**, (translated by G.A. Williamson), London, Penguin Books Ltd., 1965
- Freen, W.H.C, **The Rise of the Monophysite Movement;Chapters in the History of the Church in the fifth and sixth Centuries**, Cambridge ,Univ. Press,1979, s. 143
- Ghewond, **History of Ghewond** (Translated by Zahen Arzoumanian), Philadelphia, 1982
- Griffith, Sidney H., **The Church in the Shadow of the Mosque (Christians and Muslims in the World of Islam)**, Princeton University Pres, New Jersey, 2008
- Haddad, George, **Aspect of Social life in Antioch in Hellenistic-Roman Period** , Chicago, 1949
- Haldon, John, **Bizans Tarih Atlası** (Çev. Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007

- Harrent, Albert, **Antakya Akademisi** (Çev. Vedii İlmen) Yaba Yay. İstanbul, 2003
- Hayes, E. R., **Urfa Akademisi** (Çev. Yaşar Günenç), Yaba Yay. İstanbul, 2005
- Hitti, Philip K., **History Of Syria; Including Lebaon and Palestine**, Macmillan Co Ltd. London; 1951
- İbn el-A'sem, **Futûh**, IV. Cilt, Kitabu'l-İlmiye, Lübnan, 1976
- İbnu'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh** (Çev. Ahmet Ağırakça), Bahar Yay., İstanbul, 1987
- Kaegi, Walter E., **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri** (Çev.Mehmet Özey), Kaknüs Yay. İstanbul, 2000
- Kayacı, Ahmet, **Bağdat Okulu ve İslâm Düşüncesindeki Yeri**, Üniversite Yayınları, İstanbul, 2004
- Mansel, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, T.T.K. Yay., 1994, Ankara
- Muhammed Yusuf b. Tağriberdi, **en-Nucumu-z Zahire fi Muluki Mısır ve'l-Kahire**, 3. Cilt, el-Muessetu'l Mısıryyetu'l Amme telif ve taba ve'n neşr., Kahire, 1964
- Ostrogorsky, George, **Bizans Devleti Târîhi**, (Çev.Fikret Işıltan), T.T.K. Yay., Ankara, 1981
- Öztürk, Levent, **Asrı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar**, İz Yayınevi, İstanbul, 1998
- Saîd b. Batrîk (328/940), **Kitabu't-Tarihi'l-Mecmu ala't-Tahkik ve't-Tasdik**, Tahkik: L. Cheikho-B. Carra de Vaux-H. Zayyat, Beyrut, 1909
- Scylitzes, John, **A Synopsis of Histories, (811-1057 A. D)**(Translated by John Wortley), The Centre for Hellenic Civilization at the University of Manitoba, yayınlandı, Manitoba, 2000
- Sebeos, **The Armenian History Attributed to Sebeos**, (Translated, with notes , by R.W. Thomson and Historical commentary by James Howard –Johnston), Liverpool University Press, Liverpool, 1999
- Segal, Judah Benzion, **Edessa (Urfa) Kutsal Şehir** (Çev. Ahmet Arslan), İletişim Yay., İstanbul, 2002
- Şemseddin Mustafa b. Şemseddin Ahmed el-Karahisarî; **Ahter-i Kebir, Daru't-Tıbaat-i Amire**, H. 1312/M. 1885, İstanbul
- Süryani Mihael, **Süryani Mihael Vakâniyamesi**, (Türkçe terc.Hrant.D. Andreasyan), Ankara, 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme)
- Theophanes, **The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, A.D. 284-813** (Translated by Cyril Mango and Roger Scott, Oxford University Press, 1997
- Uçar, Şahin, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990
- Vâkidî, **Futûh eş-Şam**, al warak.com
- Yakup, İgnatus, **Târîhu'l-Kenise**, I. cilt. Beyrut. 1957
- Yakut, **Mu'cem el-Buldân**, Kitabul İlmiye basımevi, Beyrut, tarihsiz